

A tanulság

A több évszázadon keresztül Moldvában vergődő csángómagyarok kicsiny, hazatért csoportját a II. világháború poklából kikeveredett, a német megszállást szovjet megszállásra, a nyilas rémuralmat kommunista rémuralomra cserélő, vagyis a cseberből vederbe került Magyarország nem ünneplőbe öltözve fogadta. De megadta nekik mindazt, amit sok száz esztendeje nélkülöztek: földet kaptak, gyermekeik anyanyelvükön tanulhattak, s bár templomuk akkor még nem volt, hevenyszett imaházukban magyarul hallgathatták Isten igéjét, és magyarul imádkozhattak. Ezen túl ugyanolyan mostohán bánt velük is, mint ezer esztendeje itt élő fiaival. Az Egyházaskozárra került csángók pedig, akárcsak kétszáz, vagy négyszáz, vagy ötszáz esztendeje Etelközbe települt őseik, hozzáláttak, hogy most *ilyen körülmények között* rendezzék be és éljék az életüket. Elfogadták a sváboktól elvett házakat, megtanulták a XX. századra jellemző gazdálkodási technikákat, termelőszövetkezeteket alapítottak, beszolgáltattak, adóztak, bányába mentek – egyszóval igyekeztek úgy viselkedni, mint azok, akik mindig itt éltek. Nem rajtuk múltott, hogy csak ennyire jutottak az 1950-es évek első felében.

A kozári tsz-tagoknak kevés okuk volt arra, hogy ragaszkodjanak az Új Élet termelőszövetkezethez, hiszen nem sok örömük teltt benne. Mégis, ebben idejövételüket követő évtizedben, minden nyomorúságuk ellenére, vagy talán éppen azzal együtt, rendkívül sokat gyarapodott ez a Moldvából idekerült néptöredék. Elérhettek és megvalósíthattak számos olyan dolgot, amiről az egykori Etelközben maradt testvéreik, s azok gyermekei, unokái még csak nem is álmodhatnak – mind a mai napig. Magyar iskolákba járó gyermekeik középiskolákba, főiskolákra, egyetemekre jutottak, sokan közülük szép pályát futottak be. Megnyílt előttük a társadalmi és a gazdasági felemelkedés lehetősége. Ők pedig, többségükben már az 1950-es évek derekára felzárkóztak és beilleszkedtek az új környezetbe és az új körülmények közé. Évszázados elmaradottságukat tehetséggel, szorgalommal és kitartással képesek voltak ellensúlyozni, majd behozni. Megmutatták és bebizonyították mindenkinek, de elsősorban önmaguk számára, hogy semmiben sem alábbvalóak, mint a többi magyar.

Éppen olyan egyszerűek és éppen olyan esendők.

Halász Péter

Baranya megyei népzene gyűjtés

Baranya megye néphagyománya sokszínű és igen gazdag. Sokszínűsége a megye területén élő különböző magyar és nemzetiségi népcsoportokból adódik, gazdagsága az itt született, az ide települt és az itt élő emberek érzékeny lelkivilágából fakad. A baranyai néphagyományok termékeny kertjében bőségesen pompáznak a szebbnél-szebb és értékes népdalok – magyar és nemzetiségi dalok egyaránt –, melyeknek megmentése, közreadása és ápolása éppen 75 éve folyik. Baranya megye magyar népe dalkincsének gyűjtése a hazai népdaléneklés láncolatához kötődik, annak ellenére, hogy némi késéssel, de aztán annál nagyobb súllyal kapcsolódott be a nemes mozgalom vérkeringésébe.

A százhusz évvel ezelőtt született Vikár Béla, akinek pécsi kapcsolatai ismertek, indulása előtt minden tekintetben hiteles népdalgyűjtésünk alig volt. Vikár Béla fonográf felvételei nélkül Kodály és Bartók jóval nehezebben, jóval később, vagy talán sohasem indultak volna el népdalokat gyűjteni a falvakba.

Viszont Bartók és Kodály nélkül talán meg sem kezdődött volna az országos méretű népdalmentés, s így a baranyai sem. Mielőtt Vikár, Bartók, Kodály és követőinek Baranya felé is kinyújtott segítő kezére rávilágítanék – amely áttételesen és közvetlen módon nyilvánult meg –, vegyük szemügyre a baranyai népdalgyűjtés kezdetét.

Baranya megye azon kevés terület közé tartozott, ahol 1920 előtt nem folyt semmilyen szakszerű, maradandó népzene gyűjtés. Az a nagymozgású, tágas látókörű feltárás, amit Vikár, Kodály, Bartók, Sebestyén Gyula, Lajtha László, Molnár Antal és mások 1918-ig végeztek, a moldvai magyarok, azaz a csángók kivételével minden magyar népzenei dialektus-területre kiterjedt, Órségtől Gyimesvölgyig és Zobortól Szerémségig. Bár egy-két fontos megye

– mint például Esztergom, Moson és köztük Baranya megye – ki is maradt a gyűjtési területekből, a 8000 dallamra gazdagodott anyag hitelesen és árnyaltan alapozta meg a magyar népzene világának ismereteit.

1920 után a gyűjtések politikai okok miatt, a trianoni határokon belülre korlátozódtak. A két világháború között egyre több gyűjtő követte Vikár, Kodály és Bartók példáját, köztük Kiss Géza kákcisi református lelkész, aki Nyugat-Ormányságban 1926 és 1934 között egymaga félezernél több dalt írt össze hangjegyzeteibe.

1929–30-ban Lajtha László is felkereste Baranya megyét, és a Néprajzi Múzeum fonográfjával Püspökbozótban és Kákcison járt. Lajtha László Kákcison Kiss Géza vendége volt, és fonográfra vette a helyi gyűjtő dalainak jelentős részét. 1934-ben két fiatal zeneszerző, Veress Sándor és Farkas Ferenc érkezett Kákcisra, hogy Kiss Géza énekeseit újból meghallgassa és a készülő Ormányság című könyvbe szánt dallamokat sajtó alá rendezze. A könyv 1937-ben jelent meg.

Így a harmincas évek közepén felvillant a somogyi-tolnai-szlavóniai értékűkhöz hasonló baranyai zenei néphagyomány képe. Ennek igazi szélességéről és mélységéről azonban csak 1940-ben szerzethetett tudomást a magyar népzene-kutatás, amikor megjelent Berze Nagy János szerkesztésében a Baranyai Magyar Néphagyományok három kötete. Berze Nagy János az első kötet bevezetőjében a gyűjtőmunka megindulásáról és a példamutató elődökről a következőket írta: „Baranya-vármegye közönségének az 1933. évi szeptember hó 5-én tartott rendes kisgyűlésén Fischer Béla, a vármegye akkori alispánja, azt a javaslatot terjesztette elő: határozza el a vármegye közönsége, hogy a vármegye magyarsága szellemi néprajzának élő emlékeit feljegyezteti, összegyűjti és kiadja. Fischer Béla alispán csekélységemet bízta meg, hogy a kisgyűlés határozatához képest tegyem meg mindazt, ami a fenti munkálatnak végrehajtásához szükséges. A megtisztelő megbízás alapján még az 1933. év őszén Tájékoztatót állítottam össze. Ezt mindazoknak, akiről feltételeztem, hogy a szájhagyományok összegyűjtésében munkatársaim lehetnek, megküldtem, de az 1934. évi folyamán magam is gyűjtőútra indultam.”

A későbbiekben ezt írta: „A magyarság dunántúli tömbjében élő szellemi néprajzi emlékek feljegyzése és közlése néprajzi tudósainkat eddig is foglalkoztatta. Dr. Sebestyén Gyula összegyűjtötte az egész magyarság területén egyedül már csak a Dunántúlon fellelhető regósénekek szövegeit, dallamait és részletes leírását. Érdemes vállalkozás volt még Vikár Béla somogyi gyűjtése (1905-ben jelent meg!) (...) amely sok dallamnak fonográfban való megörökítéséről számol be.”

A Berze Nagy-gyűjtemény dalanyagáról a következőket olvashatjuk: „A gyűjteményben több mint 700 dallam foglal helyet. Ezt a nagy számot nemcsak az a tudományos álláspont okolja meg, amely szinte mindabból, amit hallunk vagy látunk, a legszebbet és legértékesebbet tökéletes pontossággal kell feljegyeznünk, hanem mindazt, amit Bartók Béla a népzenei gyűjtés céljából kitűzött. Ezeknek a céloknak szolgálatában állott a mi dallamgyűjtésünk is. Az itt közölt dallamok (...) még a Bartók-Kodály-féle nagy népzenei gyűjtés mellett is hézagot pótolnak.”

A Baranyai Magyar Néphagyományok kötetekben pontosan 736 dallam látott napvilágot 64 helységről.

Ha Baranya megye 1929 előtt fehér folt volt a magyar népzene-gyűjtés térképén, 1940-ben a legismertebb, a legjobban feltárt tájak közé került. A feltárt dallamanyag egy addig alig ismert megye területéről származott, igen sokrétű műfaji és stílusbeli gazdagságban. Hisz a halottsi-rató és a hangszeres zene kivételével népzene-nk minden dallamfajtája, dallamstílusa és énekes népszokása előfordult benne. Igen gazdagon – sok típus több változatában – szerepelt a dél-dunántúli régi népzene-re különösen jellemző ún. „Páva-dallamok” típuscsaládjába, tehát az ereszkedő-kvintáló, A⁵ A⁵ A A alapszerkezetű, ötfokú dallamok családjába. Sőt, éppen Baranyából – Berze Nagy János gyűjtése nyomán bukkant elő egy ritmustípusában magában álló újabb dallamtípus, a „Volt nekem egy kecském”-típus közeli rokona.

Berze Nagy 56 baranyai pedagógust és lelkészt sorol fel a már említett és idézett előszavában. Közülük a következőket emeli ki: „Külön köszönettel tartozom Schneider Lajos, mohácsi róm. kath. igazgató-tanító, körzeti iskola-felügyelő úrnak, aki felkutatván a Mohácson és Püspökszenterzsébeten a népdal még fellelhető emlékeit a gyűjtő munkatársak közül a leg-

többet szolgáltatta, s a többféle gyűjtőktől többféle hangnemben lejegyzett dallamoknak a közös végső hangra való átírása fáradságos munkájában is segítségemre volt. Rajta kívül a legbuzgóbb adatszolgáltatók voltak, akiknek gyűjtőkészségéért hasonló köszönetet mondok: Bérczi József, hegyszentmártoni róm. kath. igazgató-tanító, körzeti iskola-felügyelő, Nemes János, Hosszúhetényi róm. kath. iskola-igazgató, Certig Károly, bodai róm. kath. igazgató-tanító, Szigetváry Sándor, becefai ref. tanító urak és Wanke Edit, szebényi róm. kath. tanító úrnő.”

Berze Nagy János szerencsés időszakban végezte és végeztette a gyűjtést, és rögtön utána a kiadást. Kodály szinte azonnal reagált. 1940. december 8-án kelt, Berze Nagy Jánosnak írt leveléből idézek:

„Kedves tanfelügyelő úr!

Hatalmas és szép munkáját sietek megköszönni, még mielőtt érdemlegesen foglalkozhatom vele, mert ahhoz idő kell. Bárcsak minden vármegye követné a példát. Igaz, ehhez folklorista is kellene mindenhova.

Ma elolvastam az első száz lapot. Itt mindjárt megakadtam egy tucatnyi regősön.”

A Baranyai Magyar Néphagyományok alapján Kodály – 1941-ben – gramofonfelvételle (Pátria lemezsorozatban) jelölte ki a kötetek legértékesebbnek ítélt mohácsi dalközlőit. 1950-ben Kodály maga is ellátogatott Mohácsra, hogy Schneider Lajossal együtt tovább kutasson. Ez volt Kodály utolsó helyszíni gyűjtőútja – tanítványa, Olsvai Imre népzenekutató állítása szerint –, egyben egyetlen baranyai gyűjtőútja, és valószínűleg ez lehetett az első magyarországi magnetofonos gyűjtés is. Kodályt Baranyába hamarosan követték tanítványai és munkatársai: Andor Ilona, Kerényi György, Kiss Lajos, Vikár László, Olsvai Imre, hogy Kiss Géza és Berze Nagy János kötetekben közreadott népdalokat szakszerűen megörökítsék a zene tudomány számára.

Az 1950-es évek elején a figyelem a Baranyába települt moldvai csángómagyarok és bukovinai székelyek dalaira is kiterjedt. 1941. május 11-én a magyar és a román kormány aláírta a bukovinai és a moldvai magyarok áttelepüléséről szóló egyezményt. A magyar kormány ekkor Dél-Bácskába telepítette Bukovina 14 000 székelyét és Moldva 12 000 magyar lakosából áttört ezernyi moldvai csángómagyart.

1944–45-ben a telepesek Dél-Bácskát elhagyni kényszerültek. A csángók nagy része Baranya megyébe – Egyházaskozárra, Szárászra, Mekényesre és Bikalra –, a székelyek nagy része Tolnába és Baranyába telepedett le. Kisebb csoportjaik pedig Észak-Bácskába, Baja környékére kerültek (Vaskút, Gara, Csátalja).

Az idetelepült csángókat kereste fel a Dunántúli Tudományos Intézet lelkes munkatársa, Hegedűs Lajos lemezfelvevőgéppel, hogy meséiket és dalaikat megörökítse. A Hegedűs Lajos által gyűjtött dallamok lejegyzését Agócsy László végezte el.

A moldvai magyarokat Domokos Pál Péter látogatta meg, akit a II. világháború Budapestre sodort, és aki 1929-ben Moldvában már elindította a csángó népzene gyűjtés munkáját. Akkori tevékenységéről ezt írja a „Csángó népzene” című – 1956-ban megjelent – könyvében: „...osztályrészem az éttelepítettek magukkal hozott népzenejének továbbfigyelése maradt. Első feladatomban a moldvaiak népzeneanyag-feltárását tekintettem. E célból őket életük új helyén többször felkerestem, sőt két teljes évig köztük laktam, hogy mennél jobban, alaposabban megismerhessem őket.”

Az ötvenes évektől napjainkig számtalan népdalgyűjtő fordult meg Baranyában, Ormánságban, a Zengő-alján, a csángók között és másutt. Közülük az alábbiak gyarapították hasznos anyagokkal a baranyai magyar népdaltárat: Avasi Béla, Olsvai Imre, Katanics Mária, Bosnyák Sándor, Andrásfalvy Bertalan, Paksa Katalin, Mándoki László, Maác László, Martin György, Pesovár Ferenc, Végvári Rezső, Csapó Katalin és mások.

Jómagam 1956-ban Hidason, a volt andrásfalvi és istensegítsi székelyek dalait kezdtem először gyűjteni; 1957-ben pécsváradi, 1958-ban szebényi népdalokat. Azóta sok baranyai községben fordultam meg Piskótól Mekényesig és Zádortól Somberekig. Nekem is módomban volt hangszalagra rögzíteni a csángó nótafák két kiválóságának, Demse Dávidnének és Simon Ferenc Józsefnének szép dalait.

A korábbi és az általam gyűjtött népdalokkal az volt a céloom, hogy a legértékesebbek kerüljenek mielőbb kiadásra. Ebben a törekvésemben a egyes települések vezetői, vezető testületi készségesen voltak a segítségemre. Ennek eredményeként született meg az a 11 baranyai népdalfüzet, amely 625 „első-osztályú” népdalt tartalmaz. A füzetek a következő sorrendben, illetve évben jelentek meg: Schneider Lajos hagyatékából 1971-ben 50 népdal „Mohácsi népdalok” címmel. Harminc csángómagyar népdal – saját gyűjtésemből – Demse Dávidné, Simon Ferenc Józsefné és Gyurka Mihályné dalaiból – 1973-ban – „Kicsi madár jaj be fenn jársz” címmel. Ötven népdal Szébényből 1974-ben „Csele vize elfolyik a Dunába” címmel. „Dráva szélén lakom” címmel 100 ormánsági népdal látott napvilágot 1979-ben. (Belőle a Zeneműkiadó is megjelentetett hetvenhetet 1982-ben.) Még az 1979-es évben Berze Nagy János gyűjtötte népdalokból került kiadásra 50 válogatott népdal „Erre alá a Baranya szélén” címmel. 1981-ben újabb 50, Schneider Lajos által gyűjtött népdal jutott el a népdalkedvelőkhöz „A mohácsi malomgátba’ reng a nád” címmel. 1983-ban a Bukovinából Dél-Dunántúlra (Baranyába, Tolnába és Bács-Kiskun megyébe) települt székelyek népdaljai közül került kiadásra 70 dal „Hadikfalvi székely népdalok” címmel. Takács Józsefné. Tatár Kis Erzsébet énekesasszony népdalaiból jelent meg 40, „Szentlőrincen kiöntött a kanális” címmel. A „Széles víz a Duna” címet kapta a Mohácson és környékén gyűjtött 60 népdalt magába foglaló népdalfüzet, amely 1989-ben került ki a nyomdából. 1991-ben 70 hosszúhetényi népdal állt össze füzeté „Nagyhetény de be van kerítve” címmel. 1992-ben egy lipotódi énekesasszony – általam gyűjtött – 55 népdala vált énekelhetővé a „Szép a páva” című kiadvány által.

A felsorolt népdalfüzetek elsősorban annak a több ezer fiatal népdalénekesnek voltak segítségére, hasznára, akik az 1972-ben elindított és 30 éven át létezett Mohácsi Népdaléneklési Versenyeknek voltak részvevői. A füzetek szakmai támogatói, összefogói és lektorai a Zene tudományi Intézet (Bp.) munkatársai voltak.

A hazai német nemzetiségi népzene-, népdalgyűjtőket eddig még nem fogta egybe semmiféle szakmai intézmény. Ennek dacára, ügybuzgó külföldi és hazai gyűjtők és kisebb csoportosulások sok értékes anyagot mentettek meg eddig az elkallódástól. A hazai németiség népdalainak – köztük a baranyainak is – egyik jeles külföldi ismerője és közreadója Konrád Scheierling, aki két jelentős gyűjteményét jelentette meg, „Deutsche Volkslieder aus der Schwäbischen Türkei mit ihren Weisen” címmel 1960-ban, majd 1985-ben, az 1920 előtti Magyarországról való 198 német dalt tartalmazó „Donauschwäbisches Liederbuch” című kiadványt.

A német gyermekdalok kutatása területén egy osztrák gyűjtőpáros, Grete és Karl Horak emelkedik ki. Az 1930-as években több alkalommal jártak Magyarországon és gyűjtöttek német gyermekdalokat, gyermekjátékokat. Az alábbi baranyai településeken lettek közlésre érdemes német gyermekdalokat: Abaligetén, Ágon, Bólyban, Csebényben, Gödrén, Hásságyon, Hetvehelyen, Himesházán, Kánban, Kisnyárádon, Lovászhetyényben, Mecsekjánosiban, Mecseknádasdon, Óbányán, Szágyon, Szúrben és Villányban. Karl Horak a gyermekdalok mellett behatóan foglalkozott a Baranya megyei németek néptáncaival is.

A baranyai gyűjtők közül Donowald Józsefnétől jelentek meg 1979-ben német mondókák és gyermekjátékok „Abzählreime und Kinderspille aus der Baranya” címmel. 1982-ben Wild Katalin és Metzler Regina „Hoppe, hoppe, Reiter” című baranyai német vers dal és játék gyűjteményét adta ki a Tankönyvkiadó.

Ugyancsak a Tankönyvkiadó tette közkinccsé 1984-ben, Baranya megye eddigi legértékesebb német dalgyűjteményét, a „Rotes Röslein” címűt, amely a gyűjtő-szerkesztő dr. Vargha Károly elévülhetetlen érdeme. A 150 dalt tartalmazó könyv különböző témájú dalanyagát 1936 és 1981 között dr. Vargha Károly mellett Manich Anna, Jandó Jenő, Kardos Lenke, Mandulás János és e sorok írója gyűjtötte Baranya németajkú falvaiban.

A baranyai németiség hangszeres (fúvós, vonós, szólóhangszeres) zenéjének jelenlegi gyűjtése és közreadása igencsak kezdeti stádiumban van. Eleddig csupán Cász Mihály mohácsi harmonikás – gyermekkorában Palotabozsokon, a német fúvószenekartól hallott – 15 harmonika átíratát jelentette meg 1999-ben a Magyarországi Németek Szövetsége „Schwäbise Tanzmusik für Akkordeon” címmel.

A baranyai horvátok (sokácok, bosnyákok) és szerbek zenéjének hosszú időn át nem akadt kutatója.

Haas Mihály 1845-ben Pécssett megjelent, Baranya című könyvében olvasható híradás a baranyai horvátok-szerbek, ahogy akkoriban nevezték, rációk dalairól és táncairól. „A rácznak nálunk is – írja Haas – számtalan sok dala van, különös előszeretettel éneklí mégis a’ Karlovice Marko-t tamburakísérettel. Tánca nálunk is az ismeretes kolo dudaszó mellett.”

Az 1880-as években a Djakovóban született Nikola Tardinac kezdte el anyja szülőföldjén, Pécssett és annak környékén felgyűjteni az itt élő horvátok hagyományait. Hasznos gyűjtése csak 1986-ban látott napvilágot a Tankönyvkiadónál „Horvát népszokások, dalok és mesék Pécsről és környékéről” címmel.

1886-ban Várady Ferenc szerkesztésében Pécssett kiadott „Baranya múltja és jelene” című monográfiájában ismertetés jelent meg a baranyai szerbek és sokácok viseletéről és a sokác lakodalmairól. Az ismertetés végén – két nyelven – négy népdalt is közölt.

Két törökori, un. guszlár dalról olvashatunk abból az 1936-ban kiadott füzetből, amelyet Relkovic Davorka írt, „Pécsi vonatkozású délszláv énekek a török hódoltság korából” címmel. Az egyik dal Omár pécsi bég nősüléséről szól, a másik a pécsváradi olajbég leányának, Bejzának a haláláról.

A két romantikus történet – amelyek rendelkeznek némi történelmi hitellel! – közzétételét követően baranyai „délszláv” dalokat kottás formában is tartalmazó kiadvány csak 1954-ben jelent meg. A Pécsi Művészeti Szakközépiskola és a Baranyai Megyei Tanács Népművelési Osztálya által közreadott háromnyelvű – a magyar és a német kiadványok felsorolásában nem jelzett – népdalfüzetben 15 délszláv dal található 72 magyar és 13 baranyai német népdallal együtt.

Az eddigi legnagyobb jelentőségű magyarországi horvát és szerb zenei gyűjtemény 1978-ban került kiadásra, posztumusz műként, „A magyarországi délszlávok zenei hagyományai” címmel. Szerzője, a zenei anyag kitaró szorgalmú gyűjtője és gondos szerkesztője, Vujicsics Tihmér, a hazai délszlávok kiemelkedő zeneszerzője és zenei hagyományainak megőrkítője volt. A könyvben a következő baranyai településekről való, értékes, Vujicsics-gyűjtötte énekes és hangszeres lejegyzések szerepelnek: Alsószentmártonról, Drávasztáráról, Dunaszekcsőről, Felsőszentmártonról, Kásádról, Kátolyról, Lippórol, Magyarsarlósról, Mohácsról, Olaszról, Pécsudvardról és Szalántáról.

Figyelemre méltóak a könyvben szereplő baranyai esőkísérő dalok, a dodolék, a pünkösdlők, a krájljicék, csakúgy mint az aratódalok és a körtáncok, a kolok.

A Pécsi-Baranyai Janus Pannonius Múzeum 1979-es évkönyvében (1980-ban jelent meg) Begovác Rózsa „Dráva menti horvát húsvéti dalok” címmel írt tanulmányt, amelyben a 20 dal közül tizenhétnek a dallamát is közli Matusek László lejegyzésében. Ugyancsak a pécsi múzeum évkönyvében jelent meg 1983-ban, Bregovác Rózsa írása a „Házasságkötés és szokásköre a Dráva menti horvátoknál” címmel. Az ebben szereplő 14 dallamot Bergics Lajos jegyezte le.

Pécssett 1984-ben a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet kiadásában 52 délszláv népdal szövege látott napvilágot Frankovic György gondozásában, „Narodne pjesme” címmel, amelyben Nikola Tordinac, Duro Frankovic, Duro Šarošac, Anka Hunjevac és mások gyűjtései olvashatók.

Tíz évvel később, 1994-ben Matusek László átai tanító, ének-zene tanár több éves és igen értékes gyűjtését adta ki a Tankönyvkiadó „Raspjevani Hrvati” címmel. A 127 Pécs környéki horvát-bosnyák dal között egyaránt megtalálhatók gyermek-, szokás- és felnőtt dalok, csakúgy, mint közkedvelt kolok.

Hangfelvételek őrzik a neves mohácsi horvát/sokác énekesnő, Kersics Ánká éneklését és a birjáni Klárics Márián, a drávakeresztúri Ardai József és a mohácsi Bárász György horvát dudások, valamint a felsőszentmártoni tamburazenekar muzsikálását.

A baranyai cigányság népzenejét körültekintően és behatóan – tudtommal – nem kutatta még senki; alkalmanként és szórványosan magam ugyan készítek felvételeket dalolásukról és zenélésükéről.

Dr. Várnai Ferenc